

ТМГ. XXXVII	Бр. 4	Стр. 1879-1897	Ниш	октобар - децембар	2013.
-------------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 657.632

Прегледни рад

Примљено: 20. 06. 2012.

Ревидирана верзија: 19. 05. 2013.

Одобрено за штампу: 02. 12. 2013.

Предраг Станчић
Драгомир Димитријевић
Владимир Станчић
Универзитет у Крагујевцу
Економски факултет
Крагујевац

ФОРЕНЗИЧКО РАЧУНОВОДСТВО – ОДГОВОР ПРОФЕСИЈЕ НА ПРЕВАРЕ У ФИНАНСИЈСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА

Апстракт

Информације о финансијском положају и успешности предузећа које се презентирају у њиховим финансијским извештајима одувек су имале велики значај за кориснике, будући да су оне основа за доношење одлука о алокацији ресурса. Самим тим поуздано и транспарентно финансијско извештавање, које резултира истинитим и поштеним приказивањем финансијских остварења предузећа, битна је детерминанта поузданости и стабилности финансијског система. Бројне финансијске преваре и скандали с краја прошлог и почетка овог века указале су на постојање опасности од губљења поверења у поузданост финансијских информација које пружају финансијски извештаји од стране бројних корисника и доносиоца економских одлука. Самим тим једино откривањем узрока и метода превара у финансијским извештајима рачуноводствена професија може да поврати поверење у веродостојност информација које пружају финансијски извештаји. Управо су многи финансијски скандали настали у претходном периоду указали да је улога ревизора (како интерних тако и екстерних) недовољна у спречавању превара. Услед немогућности ревизора да спречи преваре у финансијским извештајима, рачуноводствена професија се користи форензичким рачуноводством. Основни задатак форензичког рачуноводства је да кроз примену законом дозвољених поступака и средстава истражи преваре у финансијским извештајима. Управо је и улога форензичког рачуноводства у истраживању и спречавању превара у финансијским извештајима и тема овог рада.

Кључне речи: форензичко рачуноводство, преваре, финансијски извештаји, преваре у финансијским извештајима

FORENSIC ACCOUNTING – THE RESPONSE OF THE PROFESSION TO FINANCIAL STATEMENT FRAUDS

Abstract

Information about the financial status and performance of a company, which are presented in financial statements, has been of great importance for users since it represents the basis for resource allocation decision making. Accordingly, reliable and transparent financial reporting, which results in truthful and honest representation of a company's financial achievements, is a vital determinant of financial system reliability and stability. Numerous financial frauds and scandals at the turn of this century revealed the risks of numerous users and economic decision-makers' losing trust in the reliability of financial information within financial statements. Only by revealing financial statement fraud causes and methods can the accounting profession regain the credibility of information in financial statements. Numerous financial scandals that happened in the previous period showed that the role of auditors (both internal and external) cannot be enough for fraud prevention. Consequently, the accounting profession began to utilize forensic accounting. The main task of forensic accounting is to detect and investigate financial statement frauds in accordance with legal procedures and methods. The role of forensic accounting in investigating and preventing financial statement frauds is the subject of this paper.

Key words: forensic accounting, frauds, financial statements, financial statement frauds

УВОД

Примарна сврха финансијских извештаја јесте да корисницима пруже разумљиве, релевантне, поуздане и упоредиве финансијске информације о пословању пословног субјекта. Могућност финансијских извештаја да пруже релевантне информације, посебно екстерним корисницима, учинила их је важним фактором стабилности финансијских тржишта. Међутим, савремене тенденције и појаве попут противзаконитог деловања појединих компанија (Enron, Worldcom), банкрота великих финансијских система изазваних проневерама довели су до губљења поверења у информације које пружају финансијски извештаји. Велике финансијске преваре с краја претходног и почетка овог века су ставиле у први план проблем квалитета финансијског извештавања. Чињеница да је највећи број превара био праћен манипулацијама у финансијским извештајима указала је на значај одржавања квалитета финансијског извештавања и неопходности бољег законског уређења области финансијског извештавања. Да би се створили услови да финансијски извештаји пруже свим корисници-

ма праве и корисне информације потребно је да рачуноводствена професија, законодавство и држава заједничким напорима установе правила која треба примењивати као и механизме контроле поштовања тих правила. Задатак рачуноводствених организација је едукација и контрола рада рачуновођа и рачуноводствене професије, док ревизори, како интерни тако и екстерни, морају својим објективним и професионалним радом да контролишу квалитет и поузданост финансијских извештаја.

Многи примери финансијских скандала у протеклом периоду указали су на бројна ограничења која ревизори имају у свом раду. Услед тих ограничења ревизори нису били у могућности да открију многе облике превара у пословању предузећа. Ради превазилажења ситуација у којима ревизор изрази сумњу да постоје преваре у финансијским извештајима, а није у могућности да то и докаже, рачуноводствена професија се користи *форензичким рачуноводством*. Полазећи од ових премиса, рад има за циљ да укаже на неопходност укључивања форензичких рачуновођа у испитивања преварног финансијског извештавања, у свим ситуацијама кад остали уобичајени видови контроле (интерна и екстерна ревизија), услед објективних ограничења нису у стању да стандардним поступцима провере докажу постојање манипулација у финансијском извештавању.

ДЕТЕРМИНАНТЕ КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

Ширење круга корисника рачуноводствених података и раст њихових информационих захтева диктирао је развој рачуноводственог извештавања, који се огледао у непрекидном прилагођавању и побољшавању поступака и средстава генерисања и презентирања информација. У покушају да се обезбеди исти или сличан приступ третирања пословних трансакција у различитим пословним активностима и на тај начин ограничи субјективност и спречи арбитрарност, проблематика финансијског извештавања данас је у већини земаља уређена законским прописима (трговачки или посебни закони) и/или одговарајућим рачуноводственим стандардима, тј. професионалном регулативом. Поменути регулатива почива на Међународним стандардима финансијског извештавања (International Financial Reporting Standards – IFRS), који се заснивају на начелима уредног књиговодства и билансирања а изражавају опште прихваћена правила – радне претпоставке извештавања у одређеном тренутку. Иако се опште прихваћени рачуноводствени принципи временом модификују и допуњавају у складу са променама у окружењу и растом информационих захтева корисника финансијских извештаја, њихово респектовање је услов да се подаци садржани у финансијском рачуноводству предузећа трансформишу у поуздане и валидне финансијске извештаје.

штаје. Практично, без познавања тих опште важећих принципа у одређеном тренутку није могуће схватити природу, обухватност и ограничења финансијских извештаја. Основне претпоставке на којима се данас заснива финансијско извештавање су:

- настанак пословног догађаја (обрачунска основа обухватања налаже да се у финансијским извештајима признају последице свих стварно насталих пословних догађаја, које се рачуноводствено евидентирају у обрачунском периоду када је пословна трансакција настала) и
- трајност (сталност) пословања привредног субјекта (*going concern* – у процесу финансијског извештавања се претпоставља да ће предузеће наставити да ради, а ако нема доказа за континуитет онда се таква чињеница обавезно истиче). (Станчић, 2007, стр. 10)

Претпоставка *пословног ентитета* почива на фикцији одвојености предузећа од власника капитала, тј. развојености функција управљања и власништва. Са рачуноводственог становишта, без обзира на правну форму предузећа, пословање пословног ентитета и власништво над тим ентитетом се увек прати и сагледава одвојено. **Период за који се састављају финансијски извештаји** је претпоставка која је изузетно важна за квалитет финансијских информација. Уобичајено је да се као извештајни период користи календарска година, па се од финансијских извештаја очекује приказ пословних промена који су се догодили у том временском сегменту.

Као два примарна **циља финансијског извештавања** обично се истичу:

1) *поуздана и релевантна презентација информација о финансијском положају, перформансама и променама у финансијској положају пословног ентитета*. Иако финансијски извештаји не пружају све потребне информације за доношење пословних одлука, јер сагледавају пословне промене које су се већ догодиле и не пружају нефинансијске информације, ипак су основа сваког пословног одлучивања;

2) *приказ резултата пословања и успешности менаџмента* фирме, што представља битну информацију садашњим и будућим инвеститорима о томе како менаџмент управља предузећем.

Да би финансијски извештаји могли да задовоље различите информационе потребе бројних корисника, они, у складу са одредбама **Концептуалног оквира за финансијско извештавање**, морају поседовати **квалитативне карактеристике**. Све квалитативне карактеристике финансијских извештаја, тј. карактеристике које треба да имају информације садржане у њима да би се могле сматрати корисним за доношење одлука, сврставају се, према Оквиру, у две категорије:

1. *фундаменталне квалитативне карактеристике*, у које спадају *релевантност (важност)* и *веродостојност*, и

2. *побољшавајуће квалитативне карактеристике*, тј. Карактеристике које унапређују фундаменталне квалитативне карактеристике, у које спадају *упоредивост*, *могућност провере*, *благовременост* и *разумљивост*.

Релевантне финансијске информације јесу оне информације које праве разлику између одлука корисника финансијских извештаја. Битан аспект релевантности, који је специфичан за сваки ентитет, јесте значајност (материјалност), која зависи од природе или величине ставке на коју се информације односе у контексту финансијских извештаја ентитета. Да би се информације сматрале веродостојним, оне треба да буду комплетне, неутралне и приказане без грешака. Упоредивост информација омогућава корисницима да идентификују и разумеју сличности и разлике између ентитета, као и промене унутар самог ентитета током времена. Другим речима, информације садржане у финансијским извештајима треба да буду упоредиве и просторно (између различитих ентитета) и временски. Могућност провере информација је у функцији веродостојности и она подразумева способност различитих стручних и независних посматрача да дођу до консензуса, мада не обавезно и потпуне сагласности, о веродостојности одређене информације. Благовременост подразумева расположивост информација за доносиоце одлука у право време, тј. време када оне могу да остваре утицај на њихове одлуке, док разумљивост значи јасно и концизно класификовање, карактерисање и приказивање информација. Значајно прожимајуће ограничење за пружање корисних финансијских информација представљају трошкови. Наиме, саопштавање информација изискује трошкове, који треба да буду нижи од користи по основу расположивости информација. Опрезност (конзервативизам) се, након измена концептуалног оквира извршених 2010. године, више не налази на листи квалитативних карактеристика, што се правда њеним конфликтом са неутралношћу.

ПРЕВАРЕ КАО ОБЛИК НАРУШАВАЊА КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА

Преваре су старе колико и човечанство, још у Хамурабијевом законику 1800. године п.н.е записано је „Ако пастир коме је власник поверио овце на чување погрешно прикаже природни прираст оваца или их прода за новац биће проглашен кривим и биће обавезан платити власнику десет пута више од утврђеног губитка“. У националним и међународним оквирима, глобални развој тржишта у свету бележи све учесталије појаве превара. Крупне поремећаје на регионал-

ним тржиштима капитала манифестовало је озбиљне монетарне потребе и то нарочито код земаља у развоју.

Да би се разумела сврха и значај превара у финансијским извештајима, потребно је најпре направити дистинкцију између преваре и грешке. Иако им је последица иста, презентација нетачних финансијских информација, између грешака и превара постоје значајне разлике. Превару, за разлику од грешке, карактерише постојање свесне намере лица одговорних за састављање и обелодањивање финансијских извештаја да „креативно“ представе податке ради остварења неких посебних циљева (приказивање увећаних ефеката пословања или прикривање губитака). Не постоји прецизна правна дефиниција преваре. Овај термин се користи за описивање поступака као што су обмана, подмићивање, кривотворење, изнуда корупција, крађа, ковање завере, проневера, незаконито присвајање, давање нетачних података, скривање материјалних чињеница. Превара је намерна обмана учињена ради остварења личног или корпоративног циља, или како би се нанела штета другом лицу. Међународни ревизорски стандарди превару дефинишу као намерну радњу стицања неправедне или незаконите предности варањем, коју чине једно или више лица из менаџмента, надзорног одбора или трећа страна (Међународни ревизорски стандард 240 – Ревизорске одговорности у вези са преварама у ревизији финансијских извештаја). Независно од појавног облика преваре по правилу карактеришу неколико битних елемената:

1. Нетачно исказивање чињеница битних за доношење пословних одлука;
2. Постојање свести појединаца о томе да су презентовани подаци лажни;
3. Лице које прима информације као поуздане и релевантне за пословно одлучивање;
4. Настанак штете у пословању као последица свега претходно наведеног. (Шкарић-Јовановић, 2009, стр. 25)

У релевантној рачуноводственој литератури под уобичајеним се сматрају грешке настале као последица:

- погрешне методологије у прикупљању или обради података који се користе у састављању финансијских извештаја;
- погрешног рачуноводственог просуђивања насталог због пропуста или погрешног приказивања чињеница;
- неадекватне примене рачуноводствених начела које се односе на износ, мерење, признавање, класификовање, начин приказивања или обелодањивања. (Golden, Skalak & Clayton, 2006, p. 35)

Суштинска разлика између преваре и грешке јесте постојање намере. Постојање намере тешко може утврдити ревизор, као лице које прво анализира финансијске извештаје и изражава мишљење о

садржају тих финансијских извештаја, јер често нема на располагању средства и овлашћења да дубље анализира да ли је при састављању финансијских извештаја постојала намера да се изврши одређена превара. Ради превазилажења ситуација у којима ревизор изрази сумњу да постоје преваре у финансијским извештајима, а није у могућности да то и докаже, рачуноводствена професија се користи форензичким рачуноводством. Оно треба да кроз примену законом дозвољених поступака и средстава истражи, докаже и иницира поступак санкционисања превара у пословању. Примери околности које указују на могућност постојања грешке у финансијским извештајима су:

- нереални рокови за спровођење ревизије које намеће руководство предузећа;
- неприхватање руководства да сарађује са ревизорима или са другим екстерним контролорима (форензичке рачуновође);
- одређена ограничења у обиму ревизије наметнута од стране руководства – непостојање довољне сарадње руководства са ревизијом или одбијање да се пружи сва потребна документација коју захтевају ревизори;
- агресивна примена рачуноводствених начела од стране руководства и лица одговорних за састављање финансијских извештаја;
- контрадикторне информације које пружају руководство и запослени;
- ручно писани документи који се у свакодневном пословању обично електронски штампају;
- непотпуна или неадекватна рачуноводствена евиденција;
- пословне промене које не прати документација;
- необичне пословне промене на крају године које се нису до сада јављале у пословању предузећа или врло ретко;
- несагласност између синтетичких и аналитичких рачуна;
- неадекватна контрола над компјутерском обрадом пословања предузећа;
- докази о неоправдано лагодном животном стилу чланова руководства или запослених у предузећу.

Преваре се уобичајено класификују у три групе и то: корупција, отуђивање имовине и лажирање финансијских извештаја. У Табели 1. приказана су сва три типа преваре са процентом учесталости појављивања и средњом вредности појединачних штета које се детектују у САД-у.

Табела 1. Класификација, проценат учесталости и средња вредност штете од превара

Table 1. Classification, frequency and median loss due to frauds

Тип преваре	Процент учесталости	Средња вредност појединачне штете
Корупција	33,4%	250.000,00\$
Отуђивање имовине	86,7%	120.000,00\$
Лажирање финансијских извештаја	7,6%	1.000.000,00\$

Извор: www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf, преузето дана 11.05.2013.

Подаци у Табели 1. указују да је отуђивање имовине најчешћи облик преваре, а да лажирање финансијских извештаја представља најдоминатнији облик преваре са аспекта средње вредности појединачне штете. Истраживање Удружења овлашћених истражитеља криминалних радњи (Association of Certified Fraud Examiners – ACFE), чији су резултати објављени 2012. године, доводи у везу тип компанија са процентуалним учешћем у укупно истраженим преварама и средњом вредношћу губитака по том основу у САД. Резултати поменуте студије ACFE презентирани су у наредној Табели 2.

Табела 2. Процент учесталости и средња вредност штете од превара према типу компанија у САД-у

Table 2. Frequency and median loss due to frauds according to the type of company in the USA

Тип компаније	Процент превара /средња вредност губитка
Приватне компаније	39,3% од свих истражених превара Средња вредност губитка: 200.000\$
Јавне компаније (компаније на берзи)	28,0% од свих истражених превара Средња вредност губитка: 127.000\$
Компаније у власништву државе	16,8% од свих истражених превара Средња вредност губитка: 100.000\$
Непрофитне компаније	10,4% од свих истражених превара Средња вредност губитка: 109.000\$
Остали типови компаније	5,5% од свих истражених превара Средња вредност губитка: 75.000\$

Извор: http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf, преузето дана 11.05.2013.

Као што се може видети из Табеле 2, највећи проценат превара остварен је у приватним и малим компанијама. То указује да је код тих компанија ризик од преваре највећи.

Такође, треба напоменути да постоји мноштво извора ризика превара у финансијским извештајима. Један од најважнијих извора јесте ниво и улога корпоративне културе, јер од ње умногоме зависи понашање и рачуновођа, као састављача финансијских извештаја, и менаџмента предузећа, од којих долазе захтеви и циљеви који се морају испунити кроз информације у финансијским извештајима. Са друге стране, коришћење рачуноводствених процена може да представља извор ризика превара. Рачуноводствене процене које се користе при састављању финансијских извештаја морају бити објективне, јер у супротном поузданост и релевантност финансијских информација се доводи у питање и настаје сумња у постојање превара у финансијским извештајима. Постоји мноштво криминалних радњи које су повезане са рачуноводством и које су предмет истраживања форензичког рачуноводства. Неке најважније су проневера имовине, корупција, манипулације са порезима и проневере у финансијским извештајима. С обзиром на комплексност поменутих појава, даља разматрања у овом раду ће се фокусирати на преваре у финансијским извештајима, које су најзаступљенија врста превара повезане са рачуноводством и које су биле основа многих финансијских скандала који су потресли свет.

ДОМЕТИ И ОГРАНИЧЕЊА ЕКСТЕРНЕ РЕВИЗИЈЕ У ОТКРИВАЊУ РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПРЕВАРА

Задатак екстерне ревизије јесте да открије да ли постоје нетачни материјални подаци или погрешне интерпретације података у финансијским извештајима. Уколико ревизор у свом поступку потврди постојање нетачних података у финансијским извештајима, потребно је да наведе менаџмент да отклони те нетачности или материјално значајне грешке, односно интерпретације. Отклањање нетачних података или грешака из финансијских извештаја је потребно учинити пре него што они постану доступни јавности. Друга могућност је да ревизори скрену пажњу инвеститорима да се не ослањају на информације из финансијских извештаја објављивањем мишљења са резервом или негативног мишљења. Иако се екстерни ревизори сматрају важним фактором у спречавању настанка превара и њиховом откривању, треба истаћи да су ревизорске процедуре усклађене са циљевима ревизије, и да су стога претерана очекивања јавности да ревизори открију сваку грешку и сваку превару која евентуално постоји у финансијским извештајима.

Основни задатак екстерне ревизије није откривање грешака и

превара у финансијским извештајима већ утврђивање да ли су ти извештаји састављени у складу са стандардима финансијског извештавања. Екстерна ревизија не може да тврди да су подаци објављени у финансијским извештајима апсолутно тачни, и то пре свега због немогућности ревизора да обухвати целокупно предузеће у својој анализи јер ревизор у складу са стандардима и процедуром процењује подручја која ће бити предмет његове анализе. Други разлог због којег ревизор не може да тврди да су финансијски подаци објављени у финансијским извештајима апсолутно тачни је чињеница да, уколико постоји превара у пословању, она је последица међусобног договора менаџера, запослених или неког другог лица. У таквој ситуацији ревизор може бити ускраћен битне документације, навођен погрешним подацима или чак фалсификовањем одређене документације.

Постоји велики број фактора који могу да отежају рад екстерних ревизора. Као битни фактори ограничења екстерне ревизије могу се издвојити:

1. грешке у просуђивању;
2. ограничења у вези са одабиром и коришћењем узорака;
3. лоше организована интерна контрола;
4. ограничења у вези са материјалношћу и релевантношћу прикупљених доказа;
5. удруживање појединаца ради остваривања својих прикривених циљева;
6. ограничења због примене принципа трошкова/користи.

Такође треба напоменути да интерне контроле имају ограничену моћ спречавања грешака и криминалних радњи, јер оне никада нису у потпуности ефективне и ефикасне, без обзира на пажњу са којом се врши њихова имплементација. Због ових ограничења, интерне контроле не могу обезбедити руководству уверљив доказ да су постављени циљеви постигнути. Ограничења интерне контроле укључују најмање следеће факторе ризика:

1. *оне које се односе на људски фактор* – фактор који утиче на интерну ревизију у случају погрешних процена или тумачења, неспоразума, пропуста, тајних споразума, превара, злоупотребе или заобилажења;
2. *трошак пословних активности* – недостатак довољних ресурса такође може значајно ограничавати обликовање система интерне ревизије због тога што многе организације покушавају да уведу те системе у контексту анализе трошкова и користи. Пошто овакви систем представљају знатан трошак, менаџмент предузећа при утврђивању овакве врсте контроле треба да узме у обзир вероватноћу остварења ризика, потенцијални учинак на активности предузећа, као и повезане трошкове;

3. *промене у окружењу* – услед сталних промена у окружењу требало би да менаџмент непрекидно прегледа и допуњава систем интерних контрола, да интегрише промене у контролни процес и да пренеси потребне препоруке особљу. (Soltani, 2007, стр. 313)

УЛОГА И ДОМЕТ ФОРЕНЗИЧКОГ РАЧУНОВОДСТВА У ОТКРИВАЊУ И СПРЕЧАВАЊУ ПРЕВАРА У ФИНАНСИЈСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА

Суштина и обухват форензичког рачуноводства

Обезбеђење високог нивоа квалитета и поузданости финансијских извештаја је, пре свега, задатак лица одговорних за састављање и презентовање финансијских извештаја и менаџмента предузећа. Значајну улогу у овом процесу имају интерна ревизија као и по основу законских одредаба и екстерна ревизија. Уколико се појави сумња да постоје неправилности у финансијским извештајима, прво реагују екстерни ревизори које предузеће по закону ангажује. Међутим, у многим случајевима због неадекватних овлашћења, непостојања специфичних знања ревизори нису у стању да у потпуности докажу постојање неправилности у финансијским извештајима. Такве ситуације, поготово са аспекта доказивања постојања превара, захтевају ангажовање посебних специјалиста – форензичких рачуновођа.

Ова област је релативно нова и не постоји јединствена дефиниција појма форензичког рачуноводства.¹ Форензичко рачуноводство се може дефинисати као спој истраживачких и аналитичких способности чији је циљ решавање финансијских проблема на начин на који то захтевају законске одредбе. Према дефиницији Америчког института овлашћених јавних рачуновођа (American Institute of Certified Public Accountants – АИСПА), услуге форензичког рачуновође генерално укључују спој рачуноводствених, ревизорских, финансијских, истраживачких вештина и познавање одређених области закона све у циљу скупљања, анализирања и процењивања доказног материјала и интерпретирања резултата истраживања ради решава-

¹ Форензичко рачуноводство је први пут поменуто 1824. године Glasgowу, у Шкотској, а његова примена у пракси је нарочито присутна последњих година. Потреба за услугама форензичких рачуновођа се најпре јавила у банкама, осигуравајућим друштвима, а у последње време пре свега у полицији и истражним институцијама за спречавање привредног криминала. Форензичко рачуноводство, тј. истраживачко рачуноводство, данас се сврстава међу 20 најтраженијих послова будућности, и врло често се форензичке рачуновође дефинишу као „пси трагачи који у финансијским извештајима корпорација њушкају криминалне радње“

ња многих финансијских проблема (Crumbley, Hetger & Stevenson 2007, p. 1–4). Чини се да је најпотпунију дефиницију дало Удружење овлашћених истражитеља превара (ACFE – Association of Certified Fraud Examiners) по којој је форензичко рачуноводство примена рачуноводствених вештина у потенцијалним или стварним цивилним или кривичним споровима, укључујући општеприхваћене рачуноводствене и ревизорске принципе; утврђујући губитке профита, прихода, имовине или штете, процене ефикасности интерних контрола, превара и све друго што захтева укључивање рачуноводствених експертиза у правни систем (Шкарић-Јовановић, 2009, стр. 22). Задатак форензичког рачуноводства је да детаљном анализом пословања предузећа и свих потребних информација открије да ли је дошло до превара у пословању предузећа. Најважније информације, али не и једине, које форензичке рачуновође користе су информације добијене из финансијских извештаја.

Одлуку о ангажовању форензичких рачуновођа може донети управа предузећа, власник али и остали корисници финансијских извештаја уколико им је потребна објективна, независна и стручна процена да ли постоје преваре у предузећу и самим тим да ли су подаци у финансијским извештајима истинити, релевантни и поуздани (Димитријевић, 2012, стр. 18). Ангажовање форензичког рачуновође има за циљ:

1. детектовање подручја могућих неправилности, односно сужавање поља грешке;
2. детектовање конкретних неправилности;
3. оцену висине ризика од утврђених неправилности (намерно или ненамерно, висок или низак ниво неправилности, и др.);
4. извођење доказа (за судски поступак). (Муминовић, 2011, стр. 18)

Поједини догађаји и индиције захтевају ангажовање форензичких рачуновођа и њих можемо издвојити према учесталости њиховог настанка и по значају у следеће групе:

- анонимне оптужбе за превару достављене писмом, електронском поштом, или преко телефона;
- сазнање да је високорангирани менаџер дао отказ због могућих нелегалних послова;
- компанија – предузеће је идентификовано као предмет истраге коју спроводе судски органи;
- предузеће је добило позив од суда или од регулаторне агенције;
- ревизор верује да је намерно доведен у заблуду вербалним информацијама добијеним од стране предузећа или да су захтевана документа преправљана или је пак њихово достављање ускраћено;
- индикације да добављачи могу бити фиктивни и

- индикације које потичу од нетачног признавања прихода или расхода као што је признавање продаје пре но што је она коначна, испорука робе пре коначне продаје, признавање прихода иако постоји обавеза извршења значајних услуга у вези са том робом у будућности, очигледно евидентирање непостојећих прихода, одлагање расхода на будуће периоде или признавање расхода будућих као расхода текућег периода. (Шкарић-Јовановић, 2009, стр. 25)

Свака од ових ситуација може, али и не мора, да укаже на постојање превара у предузећу. Управо је задатак форензичких рачуновођа да својим методама испитају све оне које су директно или индиректно умешани у сумњиве трансакције и да у свом извештају укажу да ли постоји индикација преваре и у ком степену је она остварена. Извештај се подноси оним лицима која су форензичког рачуновођу и ангажовала. (Димитријевић, 2012, стр. 19)

Форензичко рачуноводство попуњава празнину међу рачуновођама, ревизорима, инспекторима и другим представницима државне и судске власти, којима недостају посебна знања и вештине за спречавање, откривање и доказивање превара у финансијским извештајима. Дугогодишње усавршавање у областима рачуноводства и ревизије и анализе остварених случајева превара у пословању предузећа су основа успешног испуњавања свих задатака форензичких рачуновођа. Такође, откривање превара захтева да форензичке рачуновође поседују способност анализе људског понашања у појединим ситуацијама да би на тај начин проценили умешаност појединаца у остваривање превара. Самим тим форензичке рачуновође морају да буду обучене да до доказа о могућим преварама у пословању предузећа долазе не само анализом финансијских извештаја, него и сагледавањем свих фактора који могу директно или индиректно да утичу на остваривање превара.

Подручја примене форензичког рачуноводства

Проблеми који захтевају ангажовање форензичког рачуноводства директно или индиректно доводе до искривљене слике о финансијском положају предузећа и до смањења вредности компанија. Области које се у најчешће предмет истраживања форензичког рачуноводства су:

- 1) преваре у финансијским извештајима;
- 2) преваре са запосленима;
- 3) преваре са продајом производа;
- 4) преваре са порезима;
- 5) банкротство;
- 6) организовани криминал и тероризам;
- 7) процена вредности предузећа. (Димитријевић, 2012, стр. 19)

Оваква подела указује на могућност постојања превара у свим елементима финансијских извештаја. Путем прецењивања прихода и потцењивања расхода манипулише се билансом успеха, прецењивањем обавеза и потцењивањем имовине се утиче на биланс стања, док се манипулацијама са новчаним токовима директно утиче на квалитет и поузданост извештаја о новчаним токовима. Веома детаљна и прецизна подела коју је извршио Howard Schilit говори о конкретним манипулацијама са финансијским извештајима. По његовој класификацији постоји седам група превара:

- 1) прерано признавање прихода;
- 2) евидентирање непостојећих (лажних) прихода;
- 3) надување прихода;
- 4) пренос постојећих расхода на будуће периоде;
- 5) неевидентирање обавеза;
- 6) пренос постојећих прихода на будуће периоде;
- 7) пренос будућих расхода на текући период (Schilit, 2002, p. 24).

О свакој врсти превара у финансијским извештајима се може врло детаљно говорити и свака од ових врста превара има исти циљ – стварање лажних и непоузданих финансијских информација и довођење у заблуду корисника финансијских извештаја. Постоји мноштво мотива за преваре у финансијским извештајима, али основни разлог због којег састављачи финансијских извештаја заједно са менаџментом предузећа користе овакву врсту превара јесте стварање погрешне слике о финансијској ситуацији компаније и захваљујући томе утичу на повећање или понекад на смањење вредности компаније. Такође, преварама у финансијским извештајима менаџери компанија желе да задржавањем профита на одређеном нивоу одрже поверење инвеститора, да одложе плаћање пореза на добит, а не ретко користе овакав вид манипулација ради остваривања својих бонуса.

Методе и поступци форензичког рачуноводства

Када ипак настане превара у финансијским извештајима проблем је на време открити ту превару и правилно реаговати. Да би се препознале преваре, мора се поћи од њихових **симптома** који се могу поделити у шест основних категорија:

- 1) рачуноводствене аномалије;
- 2) недовољна интерна контрола;
- 3) аналитичке нелогичности;
- 4) екстравагантни живот менаџмента предузећа;
- 5) необично понашање запослених у компанији;
- 6) дојаве и жалбе на пословање предузећа (Albrecht & Zimbelman, 2009, p. 134).

Постојање ових симптома може створити сумњу да постоје преваре у финансијским извештајима. Рачуноводствене аномалије се

односе на непоштовање рачуноводствених стандарда; недостатак или недовољно развијена интерна контрола у пословању може указати да постоји индиција да се прикрију преваре у пословању; при анализи финансијских или нефинансијских информација може доћи до неких нелогичности што може указати на постојање превара; екстравагантни живот или необично понашање запослених у компанији је такође један од сигнала да се нешто необично дешава у том предузећу, док су честе притужбе на пословање предузећа један од главних индикатора могућих превара, али са њима треба пажљиво поступати јер могу бити пласиране од стране конкуренције са циљем обезвређивања пословања компаније. Правилним уочавањем симптома и правилним реаговањем могу се на прави начин открити и спречити преваре. Да би истражили и прибавили доказе о постојању превара, форензичке рачуновође користе у свом раду разне методе које се базирају на методама интервјуисања и тестирања запослених.

Форензичке рачуновође се баве истраживањем превара у свим пословним активностима, тако да постоји велика разноликост у приступу и методама истраживања од стране форензичких рачуновођа. Открићем узрока и техника превара форензичке рачуновође постављају добре основе за превенцију и заштиту од превара у пословању. Поступак обављања задатака форензичког рачуновође одвија се у следећим корацима:

1. почетак истраге (ангажовање форензичара, дефинисање циљева истраге);
2. анализа кроз теорије превара;
3. план сакупљања доказа;
4. прикупљање доказа;
5. анализа прикупљених доказа; и
6. израда извештаја о налазима форензичког рачуновође. (Муминовић, 2011, стр. 19)

Први корак је започињање истраге. Најчешће истрага почиње дојавом или случајним откривањем преваре. Уколико конкретна превара која се истражује није позната или уколико постоје ограничене информације које се тичу те преваре, следећи корак би био теоријски приступ превари. Према овом приступу форензичке рачуновође би „brainstorming“ методом предложили највероватнију превару (уколико шема није већ позната), као и начин на који би таква превара могла бити почињена у оквиру предузећа. Јасно је да форензичке рачуновође морају познавати преваре и знаке упозорења за сваку од тих шема. Теорија затим служи као основа за разраду плана истраге, тј. плана сакупљања доказа. Код овог корака врши се испитивање рачуноводствених евиденција, трансакција, докумената и података (уколико је применљиво) ради прибављања довољних доказа који треба да потврде или оспоре извршење претходно идентификоване преваре. Након прикупљања рачуноводствених доказа форензичке рачу-

новође покушавају да кроз интервјуе прикупе доказе од очевидаца. Овај процес полази од људи који су најудаљенији од преваре (нису укључени у такве радње, али могу поседовати одређена знања) па до сужавања круга људи који су се налазили у непосредном окружењу преваре (сазнања добијена из прве руке) и све до последњег корака, а то је обављање интервјуа са осумњиченим лицима. По завршеној истрази форензички рачуновођа саставља извештај чија форма и садржина зависе од тога за које намене је састављен. Тако као резултат истраге може бити састављен извештај за наручиоца под називом извештај о истрази или извештај за потребе судског поступка када се означава као експертски извештај за потребе цивилног судског поступка. Независно од тога о ком од ова два извештаја је реч, форензички рачуновођа мора његовом састављању приступити са пуном одговорношћу. Сврха извештаја је да представи достигнуте резултате на начин који би корисницима извештаја омогућио доношење исправних оцена и одлука. Информације које извештај садржи морају бити тачне, јасне, непристрасне, релевантне и благовремене.

При ангажовању, форензичке рачуновође формирају тим стручњака из различитих области, како би могли детаљно да анализирају могућу превару са циљем утврђивања поузданих и релевантних доказа о оствареној превари, који ће касније помоћи судским органима. Сваком члану тима се прецизно и детаљно одређују обавезе у процесу испитивања превара, са циљем што ефикаснијег откривања и доказивања манипулација. Постоје многобројне анализе и методи које форензичке рачуновође користе у процесу откривања превара у финансијским извештајима, као што су: анализе односа, Beneish-ева анализа, Benford-ов закон, Altman-ови модели, Бех модел, FEFQM модел, општи програм форензичке анализе и слични модели. Све ове методе и анализе се могу сврстати у два основна приступа за откривање превара, и то: **дедуктивни приступ** и **индуктивни приступ**. **Дедуктивни приступ** се користи у свим случајевима кад се обавља превентивни истражни преглед или кад постоји сумња да су преваре могуће, али нема јасних знакова у ком подручју су манипулације присутне. **Индуктивни приступ** се, по правилу, примењује кад постоје изражене сумње и упозоравајући знакови да се манипулише одређеним ставкама у финансијским извештајима. (Димитријевић, 2012, стр. 22)

Превенција од превара у пословању најбоље се може створити ако се у предузећу створи **корпоративна култура пословања** која се заснива на поштењу, моралу и подређивању остварења заједничких циљева. Ако се менаџмент предузећа тако постави и ако успостави такву политику пословања која се заснива на позитивним, моралним и етичким кодексима понашања, онда ће и већина запослених морати да поштује и да се придржава таквих принципа пословања. У супротном за прекршај таквих правила следи адекватна казна од стра-

не менаџмента предузећа. „Људи доносе различите одлуке у сличним етичким ситуацијама у зависности од достигнутог степена когнитивног моралног развоја“ (Драговић, 2011, стр. 1781)

ЗАКЉУЧАК

За доношење исправних одлука инвеститорима су најважније информације са којима располажу. Релевантни и поуздани финансијски извештаји су најважнији извор информација садашњим и будућим инвеститорима. Међутим, при састављању финансијских извештаја потребно је испунити мноштво различитих захтева разних корисника, што у многим ситуацијама доводи до манипулација подацима који се приказују у финансијским извештајима и стварању лажних финансијских извештаја. Да не би дошло до оваквих превара, у компанијама мора да постоји развијена свест о неопходности приказивања релевантних и поузданих информација и о неопходности постојања како интерне тако и екстерне ревизије. Када постоји сумња на постојање превара, онда се за потребе испитивања и доказивања превара ангажују форензичке рачуновође. Форензичке рачуновође имају задатак да испитају оправданост сумњи о извршеној превари у предузећу. Њих могу ангажовати менаџери компаније, акционари или сви они који су заинтересовани за пословање компаније. Велики финансијски скандали који су се појавили почетком овог века (Enron, Worldcom) указали су на потребу стварања професије која ће имати много већа овлашћења од ревизора. Задатак форензичких рачуновођа није само да испитују преваре у финансијским извештајима већ и све остале врсте превара – преваре са порезима, запосленима, банкротство, организовани криминал и разне друге преваре. Самим тим форензичке рачуновође морају да поред веома доброг знања из области рачуноводства и финансија предузећа поседују солидно познавање разних закона који уређују пословање компанија и да поседују умеће у тумачењу људског понашања и деловања. Методе које форензичке рачуновође користе у испитивању превара су разноврсне и крећу се од испитивања поштовања основних рачуноводствених принципа, примене законских одредаба, па све до интервјуисања појединаца. Постојање професије као што је форензичко рачуноводство је у данашње време више него неопходно из више разлога. Пре свега светска финансијска криза која је захватила светско тржиште још крајем 2008. године је указала да број превара има тенденцију пораста. Управо у оваквим ситуацијама многи желе да манипулацијама прикажу искривљену слику о свом пословању да би испунили разне краткорочне циљеве као што су остваривање екстра профита, неприказивање губитка у пословању, избегавање опорезивање и тако даље. Управо је ова економска криза показала да актуел-

на финансијска регулатива на финансијским тржиштима није довољно јака да се предупреди могуће будуће кризе. Због тога су све већи захтеви да се контрола финансијских тржишта и пословања на њима поопштри и да се створе нову услови у којима ће сви имати конкурентнију позицију и у којима се не сме манипулисати са финансијским информацијама. Форензичко рачуноводство у таквој ситуацији може да одигра велику и значајну улогу у спречавању разних превара у предузећу. Међутим, да би форензичке рачуновође то могле адекватно и до краја да ураде, они морају да имају законска овлашћења која су усаглашена и изједначена на нивоу свих земаља како на територији Европе тако и на територији остатка света, а посебно САД-а и Кине као два најважнија и највећа тржишта на свету.

ЛИТЕРАТУРА

- Albrecht W. S., Albrecht C. C., Albrecht O. C., & Zimbelman F. M. (2009). *Fraud Examination (third edition)*. Mason: South-Western Cengage Learning.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2012). *Report to the Nations*, http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtn/2012-report-to-nations.pdf (преузето дана 11.05.2013. године).
- Golden T., Skalak S., & Clayton M. (2006). *A Guide to Forensic Accounting Investigation*. New York, NY: John Wiley&Sons.
- Димитријевић, Д. (2012). Методе и инструменти форензичког рачуноводства за откривање превара у финансијским извештајима. *Рачуноводство*, 54(3–4), 17–24.
- Драговић Ђ. (2011). Етика у пословању. *Теме*, 35(4), 1781–1786.
- Муминовић С. (2011). Форензичко рачуноводство – потреба или помодарство. *Ревизор*, 14(54), 9–25.
- Schilit H. (2002). *Financial Shenanigans – How to Detect Accounting Gimmicks & Fraud in Financial Reports*. New York, NY: McGraw-Hill;
- Soltani, В. (2007). *Ревизија: Међународни приступ – превод са енглеског*. Београд: МАТЕ д.о.о.
- Станчић П. (2007). Подобност финансијских извештаја као информационе основе за управљање финансијама предузећа. У: Чанак, Ј. (ур.), *Изазови пословно финансијског извештавања у функцији менаџмента предузећа и банака*, (стр. 7–25). Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије.
- Horwood S. W., Leiner J. J., & Young R. G. (2009). *Forensic Accounting*. New York, NY: McGraw-Hill/Irwin.
- Crumbley D. L., Hetger E. L., & Stevenson G. S. (2007). *Forensic and Investigative Accounting (3rd Edition)*, Chicago: CCH Business Valuation Group.
- Шкарић-Јовановић К. (2009), Форензичко рачуноводство – инструмент заштите интереса рачуноводствене јавности, У: Микеревић, Д. (ур.), *Рачуноводство, ревизија и финансије у условима глобалне кризе*, (стр. 11–31). Бања Врућница: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске.
- Шкарић-Јовановић К. (2006). Рачуноводство – инструмент извршења, али и откривања превара, У: Микеревић, Д. (ур.), *Хармонизација регулаторног оквира у области рачуноводства, ревизије и финансија: пут у европске интеграције*, (стр. 1–24). Бања Врућница: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске.

Predrag Stančić, Dragomir Dimitrijević, Vladimir Stančić, University of Kragujevac,
Faculty of Economics, Kragujevac

FORENSIC ACCOUNTING – THE RESPONSE OF THE PROFESSION TO FINANCIAL STATEMENT FRAUDS

Summary

Reliability and transparency of financial reporting, resulting in truthful presentation of a company's financial results, is one of the essential determinants of financial system reliability and stability. A high level of trust in the quality of information offered by financial statements provides investors with confidence and incentive to invest. It also accelerates commodity and financial flows and increases the efficiency of the economy and the capital market. Recent financial statement frauds show that the information on companies' business results and financial status has been losing its credibility because of frequent financial scandals caused by financial statement frauds. It is possible to restore lost credibility only if professional accountants and other participants in financial reporting comply with the basic accounting principles and accounting standards prescribed by the law.

Owners' and managers' intentions to conceal the real income and financial state of companies and present their performances as better than they really are led to the creation of unreliable and false financial statements, which are a major cause of frequent frauds. The fact that a large number of financial scandals were followed by financial statement manipulations emphasized the importance of maintaining the quality of financial reporting as well as the necessity for improved legislation.

Numerous frauds in the previous period resulted in numerous financial scandals, which, in turn, led to stricter and more detailed financial data control. The fact that is also vitally important is that a certain number of these scandals caused a loss of several hundred billion dollars for the financial markets. In practice, there are many cases where auditors are unable to detect financial statement manipulations because of their legal constraints and their inability to obtain adequate and relevant evidence. Consequently, the new system of control in the form of forensic accounting was developed, and this type of control possesses legal authority to examine and reveal frauds in company business operations. This paper focuses on the analysis of the characteristics and scope of forensic accounting as the instrument of revealing and preventing financial statement frauds.